

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta
Ústav translatologie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Jindra Guttenbergová

Komentovaný překlad: Anatomía del miedo. Un tratado sobre la valentía,
J. A. Marina, vybrané kapitoly

Commented translation: Anatomía del miedo. Un tratado sobre la valentía,
J. A. Marina, selected captures

Praha, 2013

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jana Králová, CSc.

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala prof. PhDr. Janě Králové, CSc., za cenné rady k vypracování práce, dále PhDr. Markétě Niederlové, Ph.D., doc. MUDr. Mgr. Radvanu Bahbouhovi, Ph.D., a MUDr. Barboře Kratochvílové za pomoc s odbornou terminologií. V neposlední řadě také rodině a přátelům za laskavou podporu, ochotu i toleranci.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 24.5.2013

Jindra Guttenbergová

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce je komentovaným překladem jedné kapitoly z knihy španělského esejisty, filosofa a pedagoga J. A. Mariny *Anatomía del miedo. Un tratado sobre la valentía* pojednávající o fenoménu strachu. První část práce sestává ze samotného překladu v rozsahu přibližně 20 normostran, druhá část práce, odborný komentář, obsahuje translatologickou analýzu originálního textu, popis metody překladu a příklady vzniklých překladatelských posunů. Cílem překladu i následného komentáře je prokázat prakticky i teoreticky dovednosti a vědomosti nabyté během bakalářského studia na Ústavu translatologie.

Klíčová slova

strach, statečnost, emoce, překlad, komentář

ABSTRACT

This thesis is commented translation of a chapter from the book *Anatomía del miedo. Un tratado sobre la valentía* written by Spanish essayist, philosopher and pedagogue J. A. Marina. The book deals with the phenomenon of fear. The first part of this work consists of the translation in the range of approximately 20 pages, the second part of the work contains translation analysis of the original text, describes the method of translation and examples of translations shifts in the work. The aim of this thesis is to demonstrate both practical and theoretical skills acquired during the bachelor studies at the Institute of Translation Studies.

Keywords

fear, courage, emotions, translation, commentary

OBSAH

1. ÚVOD.....	6
2. TEXT PŘEKLADU.....	7
3. KOMENTÁŘ PŘEKLADU.....	28
3.1. ANALÝZA PŮVODNÍHO TEXTU.....	28
3.1.1. OBJEKTIVNÍ FAKTORY.....	28
3.1.1.1. FORMA, RÁZ, PŘIPRAVENOST A KÓD KOMUNIKÁTU.....	28
3.1.1.2. SITUAČNÍ KONTEXT, TÉMA A ZÁKLADNÍ FUNKCE KOMUNIKÁTU.....	28
3.1.1.3. FUNKČNÍ STYL, SLOHOVÝ POSTUP A ADRESÁT KOMUNIKÁTU.....	29
3.1.2. SUBJEKTIVNÍ FAKTORY.....	29
3.1.2.1. AUTOR KOMUNIKÁTU.....	29
3.1.2.2. ZÁMĚR KOMUNIKÁTU.....	30
3.1.2.2.1. PŘEKLÁDANÁ KAPITOLA.....	30
3.2. METODA PŘEKLADU.....	31
3.2.1. HLAVNÍ PROBLÉMY PŘEKLADU.....	31
3.2.1.1. INTERTEXTOVOST.....	32
3.2.1.1.1. PŘÍMÉ CITÁTY.....	32
3.2.1.1.2. VLASTNÍ JMÉNA A NÁZVY.....	33
3.2.1.1.3. TERMINOLOGIE.....	34
3.2.2. ČLENĚNÍ TEXTU, GRAFICKÁ ÚPRAVA, INTERPUNKCE.....	35
3.2.3. POUŽITÉ PŘEKLADATELSKÉ POSTUPY.....	37
3.2.3.1. SPECIFIKACE, INTELEKTUALIZACE.....	37
3.2.3.2. TRANSPozICE, MODULACE.....	38
3.2.3.3. NEUTRALIZACE, KOMPENZACE.....	39
3.2.3.4. GENERALIZACE, VÝPŮSTKA.....	40
3.2.3.5. PŘEKLAD PŘÍSLOVÍ.....	41
4. ZÁVĚR.....	43
5. POUŽITÁ LITERATURA.....	44
6. TEXT ORIGINÁLU.....	47

1. ÚVOD

Následující práce je rozdělena do dvou hlavních částí. První část obsahuje samotný překlad, druhá část zahrnuje translatologickou analýzu originálního textu, popisuje zvolenou překladatelskou metodu, hlavní problémy překladu a uvádí příklady použitých překladatelských postupů.

Výchozím textem první části bakalářské práce je kapitola *El deseo de intimidar* z knihy španělského esejisty, pedagoga a filozofa José Antonia Mariny *Anatomía del miedo. Un tratado sobre la valentía*. Kniha se zabývá fenoménem strachu, nahlíží jej z různých úhlů pohledu pomocí poznatků z několika vědních oborů. Autor často cituje známé spisovatele a hojně také odkazuje na práce a poznatky jiných badatelů. Snaží se tak podpořit svou vlastní teorii, kterou představí v závěrečných kapitolách knihy. Beletristické ukázky mají v textu estetickou funkci a působí na emotivnost celé publikace.

El deseo de intimidar je druhou kapitolou knihy, pro celkový záměr autora však patří ke kapitolám stěžejním. Popisuje vliv strachu na lidský život a potažmo i na celou společnost - jak snadno je milující, zranitelný a smrtelný a člověk pomocí strachu ovladatelný. Právě do kontrastu s tímto jevem pak autor v závěru knihy staví fenomén statečnosti a vyvozuje svou vlastní, neotřelou tezi. Tento skrytý podtext a požadavky, které z něj budou při překládání vyplývat, byl jedním z důvodů k volbě tohoto úseku jako prototextu pro mou závěrečnou práci.

2. TEXT PŘEKLADU

II. TOUHA VZBUZOVAT STRACH

1. VÝHODY ZASTRAŠOVÁNÍ

Je zážející, jak málo se odborníci na strach zabývají taktikami zastrasování a způsoby využívání strachu, které přitom k této emoci neodmyslitelně patří. Existují hrozby nezaviněné a naopak, hrozby úmyslně vyvolané, účelové. Výbuch sopky, zběsilé vzednutí tsunami nebo morová epidemie vyvolat strach za cíl nemají. Prostě ho způsobí. Naproti tomu teroristické útoky, zvláště policejního státu, vydírání jakéhokoli druhu, domácí násilí, vojenské preventivní útoky nebo exemplární tresty využívají strach za dosažením určitého cíle. Není těžké pochopit, v čem spočívá jejich účinnost. Strach nás nutí chovat se určitým způsobem, abychom se vyhnuli nejen nebezpečí, ale i úzkosti, kterou v nás vyvolává. A tím pádem, kdo dokáže navodit strach, jako by se do určité míry zmocnil i svobodné vůle oběti. Samozřejmě ne všechno násilí má takový záměr. Něco jiného je chtít ublížit a něco jiného je chtít si někoho podmanit. Muž, který zabije svou partnerku, se dopustí násilného trestného činu s následkem smrti. Muž, který svou partnerku terorizuje, je vinen zastrasováním a omezováním osobní svobody. Snaží se tak druhou osobu dohnat k prastaré metodě, jak se zbavit strachu - k podvolení se.

Z toho všeho je patrné úzké spojení moci se schopností vzbuzovat strach. V mezilidských vztazích se proto strachu využívá všude tam, kde je přítomna i touha po moci. Tedy téměř ve všech. Nezapomeňme, že moc, která ve své podstatě znamená schopnost jednoho člověka ovládat druhého, spočívá na třech bodech: udělovat odměny, ukládat tresty a měnit přesvědčení a pocity podrobeného. Možnost ukládat tresty nahání mnoho strachu a je tak účinná, že ji Kurt Hold označil jako podstatu moci, když prohlásil: „Moc je moc ublížit.“ A jako ve všech přehnaných výrocích je i v tomto kus pravdy.

Následně se budu zabývat strategiemi zastrasování, protože právě ony nám fungování strachu odkryjí. Nikdo se ve strachu nevyzná lépe než ten, kdo jej chce využít. Nahánět strach

se vyplatí a příliš často vyhraje ten, kdo se chová brutálně. I proto se značná část důležitých sociálních institucí snaží zabránit, aby se něco tak nespravedlivého odehrávalo.

2. VÝHRŮŽKA

„Jedná se o čin nebo slova, která mají za cíl navodit u druhé osoby strach; způsob, kterým se dává na vědomí, ať už slovně nebo náznakem, nebezpečí, újma nebo trest, kterému se vystavuje," vysvětluje španělský slovník *Diccionario de Autoridades*. Znamená to tedy, že výhrůžka je úmyslné znamení, které upozorňuje na možné nebezpečí při porušení určité podmínky. Zastavme se u slova „znamení": ukazuje nám, že jedním z důvodů šíření strachu je lidská schopnost symbolického myšlení. Výhrůžka demonstruje možnost nějaké osoby nebo instituce ublížit či způsobit škody. Tak například při porušení dopravních předpisů vám hrozí pokuta nebo odebrání řidičského průkazu. Profesor může hrozit propadnutím studentovi, který nesloží zkoušku. Otec hrozí svému dítěti, že si nebude moci hrát, dokud si neudělá úkoly. Výhrůžka má v těchto případech za cíl předejít chybě nebo nevhodnému chování. Oprávněnost výhrůžky závisí na oprávněnosti účelu, za jakým je vyslovena, a osoby, jež ji vysloví.

Popisovaný proces je nicméně tak účinný a tak snadno použitelný, že jej mnoho lidí zneužívá k nelegálním nebo kriminálním účelům. Vydírání či obtěžování je zločin, jenž využívá strachu a složitých mechanismů, které jsou jím spouštěné. Teroristická organizace ETA po mnoho let vydírala spoustu lidí. Zkuste se vžít do situace člověka, který obdrží dopis, ve kterém se požaduje zaplacení určitého obnosu s pohrůžkou, že v opačném případě zabijí jeho, jeho manželku, manžela nebo dítě. Zničehonic zmizí pocit bezpečí, který pokládal za samozřejmý za normálních okolností, kdy se lidi na ulicích nestřílejí. Oběť se ocitá ve stavu naprosté bezmoci. Může vydírání oznámit na policii, jedné z institucí založených právě za účelem nastolení oné drahé normality, kterou je nyní značně otráveno. Něco je více než nic. Ale pokud k něčemu podobnému dojde v zemích, kde je policie zkorumpovaná, soudní systém úplatný a politici se zajímají jen o svůj prospěch, pak propadnete hrůze při pomyslení, že vám nikdo nepomůže.

Už jsem řekl, že strach je emoce, která člověka rozežírání. V případě vydírání teroristy oběť ví, že by neměla zaplatit - ví dokonce, že je to přímo trestný čin - takže, v případě, že to udělá, připojí se ke strachu i špatné svědomí. Zachoval bych se jinak, kdybych nebyl zbabělcem? V otřesném vyprávění o argentinské diktatuře v 70. letech, který nese název *Paměť strachu* (*Memoria del miedo*), se Andrew Graham-Yooll o tomto nespravedlivém důsledku strachu zmiňuje: „Zdalo se, že auto kopíruje mé kroky po ulici. Pomalu mě předjelo. Zahlédl jsem plášť motoru; pak se do mého zorného pole dostal i lesk předního skla. Uviděl jsem černý otvor hlavně opřené o rám okénka, která na mne mířila... Jako první zareagovala moje kolena, uvolnila se, ale neohnula se tak, jako normálně (...). Automobil se vzdálil. Nebyl jsem to tentokrát já, koho hledali. Obraz strachu nikdy nevybledne. Jen se na věky uloží jako vzpomínka, za kterou se stydím... pokaždé, když kolem projede auto. Každý z nás má pravděpodobně osobní obraz strachu. Ten můj mě doprovází z Buenos Aires, kde začal, až do Londýna, z Madridu až do Managuy. Děs paralyzuje, hysterie zahanbuje, strach ponižuje. Oba první pocity jsou náhodné a vytratí se; strach je naopak věčný společník.“

Vztah mezi strachem a ponížením není bez zajímavosti a ještě více snižuje možnosti oběti. Nepřetržitý strach zbavoval v koncentračních táborech vězně lidství, čímž se snadno bořily hráze ochraňující lidskou důstojnost. Oběť zůstává bezbranná před bezmezným terorem. Primo Levi vyprávěl, že vězni, kteří přežili Osvětim, neprojevovali při osvobození tábora Rudou armádou žádnou radost. Tento jev si vysvětluje studem: „Byl to stejný stud, jaký jsme tak dobře znali, stud, který nás zaplavoval po selekcích a pokaždé, když jsme byli svědky nebo přímými účastníky něčeho potupného: stud, jaký Němci neznali, stud, jaký pociťuje spravedlivý za nespravedlnost, již se dopustil někdo jiný, a trápí se nad tím, že k ní došlo, že se stala neodvolatelně skutkem a že jeho vlastní dobrá vůle tady nebyla nic platná, nebo jen málo, a že tomu nedokázal zabránit.“¹ Jedna z přeživších, Charlotte Delbová, v jednom rozhovoru uvedla: „Zachránění se cítili vinní tím, že jsou naživu. Ptali se jich, proč se nevzbouřili. Neodpustili by jim, kdyby se byli chovali jako zbabělci. Proč jsem přežila, zatímco ostatní jsou mrtví?“

¹ Levi, P.: Příměří, Nakladatelství Franze Kafky, Praha 2000, ISBN 80-85844-67-2, Str. 14, překl. O. Hostovská

3. NEVYDÁNÍ ODMĚNY

Upření odměny je také způsob potrestání, umožňuje nicméně jiné způsoby využití. Objevuje se ve všech návykových vztazích, ať už se jedná o závislost na drogách nebo na lidech. Takové zastrašovací jednání je živná půda pro složité a destruktivní vztahy. Představme si ženu, která je opakovaně týrána svým partnerem. Pokud se bezvýhradně podvolí, vyhne se násilí a pociťuje to jako odměnu. Od této chvíle je její jedinou starostí snažit se, aby o ni nepřišla a aby si tuto úlevu udržela. A pokud se jí to daří, je svému dárci vděčná do té míry, že zapomene, že na počátku všeho bylo jeho násilné chování. Tento jev je základem takzvaného stockholmského syndromu, při kterém oběť začne kladně oceňovat zločince, který ji sice unesl, ale nezabil. Něco podobného se dnes děje s organizací ETA ve Španělsku. ETA již několik měsíců nikoho nezabila, což občané chápou jako odměnu. A protože se jí bojí ztratit, jsou ochotni udělat cokoli, aby o ni nepřišli. Na zločiny, jež celou situaci způsobily, se pomalu zapomíná a velkou starostí současnosti je udržet si tento úlevný stav.

Obdobný proces funguje také v sektách. Noví členové získávají mnoho výhod. Je o ně postaráno, dá se jim pocit bezpečí, zapojí se do sítě, kde se všichni vzájemně podporují, cítí se důležití. Po určité době se jim pohrozí, že o všechnu přízeň přijdou. Taková situace připomíná dětství, kdy se dítě ze všeho nejvíce bojí, aby neztratilo lásku svých rodičů.

4. ŠKOLNÍ ŠIKANA

V poslední době jsme svědky mnoha případů školní šikany. Za této situace je dobře patrný zákeřný mechanismus strachu. Jeho spolehlivost. Uvedu příklad, který by mohl být případem Jokina C., chlapce, který spáchal sebevraždu v Hondarribii, protože nemohl vydržet šikanování svými spolužáky. Průběh šikany se v mnoha případech opakuje. Skupina spolužáků někoho podrobují výsměchu, ponižování, bití nebo výhrůžkám. Oběť má samozřejmě strach. Navíc neví, co má dělat. Netroufá si vzepřít se. Nedokáže to říci učitelům. A nedokáže se svěřit ani svým rodičům, protože narušíme-li nemnohé možnosti obrany, kterými dítě disponovalo, objeví se stud. Šikanovaný má pocit, že by měl být schopen vyřešit své problémy. Cítí se bezmocný, zatímco všichni kolem něj očekávají, že bude silný. Jeho katy jsou jeho spolužáci, děti stejného věku, které by si nedovolily chovat se stejně

k jiným dětem. Takže pokud to dělají jemu, je to, protože není schopen se bránit, protože je slaboch. A vina je tím pádem na něm. Oběť se cítí sama do té míry, že projekt proti školní šikaně pod záštitou Ministerstva školství a zaměstnanosti Velké Británie se jmenuje *Bullying: Don't Suffer in Silence*.

Podle K. Sullivana, M. Clearyho a G. Sullivanové nejcharakterističtším znakem agresorů je, že vědí, jak používat moc. Dělí je do tří skupin. *Inteligentní agresori*: většinou své násilné chování maskují, bývají egoističtí, jsou velmi sebevědomí a hlavně necítí žádný soucit k ostatním, nezajímá je, jak se ostatní cítí. Většinou jsou společenštější než jejich oběti a bývá těžké je odhalit. *Agresori se slabou inteligencí*: svým protispolečenským a riskantním chováním většinou přitahují ostatní a zároveň terorizují sobě rovné. Svět vidí černě, jsou neúspěšní ve škole a svou nenávist obrací proti těm nejslabším. Ačkoliv je jejich chování negativní, zaručuje jim úspěch, protože dostanou, co chtějí, a díky šikanování si vybudují silné postavení a získají důležitost ve své skupině. *Agresor obět'*: je pronásledovatelem v určitých situacích a obětí v jiných. Ublíží mladším a menším a je mu ubližováno jeho vrstevníky nebo staršími dětmi. Někdy je agresorem ve škole a obětí doma.

D. Olweus zjistil, že existuje překvapivě mnoho dětí, které jejich učitelé označují jako „oběti“, protože vidí, že stojí stranou, snaží se vyhnout určitým situacím, jsou úzkostlivé a nečinné. Vztah s jejich spolužáky bude mít do budoucna velký vliv. Podle Briana G. Gilmartina 88 % stydlivých mužů bylo během svého dětství a dospívání svými spolužáky šikanováno - z mužů, kteří stydliví nejsou, šikanu nezažil nikdo. Obava pohltí veškerou pozornost oběti a ta pak není schopna myslet na nic jiného. V noci se budí a hledá nějaké řešení, ale napadají ji jen nesmysly. Utíká se do snění. Počká si na někoho z nich za rohem a praští ho baseballovou pálkou jako ve filmu. Podvratná činnost strachu začala působit. Ve Spojených státech byl zaznamenán případ, kdy oběť střílela na své agresory. Šikanovaný cítí vděk pokaždé, když ho agresor nechává v klidu. Vynoří se vděčnost oběti, která nakonec cítí jako dar nepřítomnosti trestu. A to je velmi nespravedlivé. Školní výsledky šikanovaného se zhorší, bojí se chodit do školy, předstírá všechny možné nemoci. A právě to je odměnou pro viníky, pro agresory, kteří přitvrzují své chování kvůli úspěchům, jež jim přineslo. Oni jsou ti silní. Všem je známo, že oběť, ať už se jmenuje Jokin, Manuel nebo Anna, se nachází v tragické situaci. Co byste si počali vy na jejich místě?

Mluvil jsem zde pouze o šikaně školní, ale šikana v zaměstnání, jež je ve své podstatě vyhrožování mocí - mocí otrávit život, znemožnit postup nebo vyhodit z práce -, je neméně děsivá.

5. MASKY VZTEKU

Emoce mají mezi sebou vztahy, které se utvořily a vybrousily během tisíciletí evoluce. Jedním z nich je právě spojitost mezi projevy vzteku a strachem, jež vyvolávají. Vztah mezi nimi je předem naprogramovaný. Vztek je pocit projevující se děsivou gestikulací, které rozumíme, aniž bychom se tomu museli učit. Už pětiměsíční dítě rozpozná vzteklý obličej a poleká se. Jeden z velkých odborníků, A. Öhman, má za to, že projevy vzteku se postřehnou bezprostředně a automaticky. Je možné, že tento úkol mají na starost speciální skupiny kortikálních neuronů.

Pokud jsou zvířata objevena predátorem, zaujmou pozici, která má zastrašit, vylekat nebo ošálit. Jsou to „aposematické“, odstrašující projevy, které v predátoru vyvolají pochybnosti. Příroda k tomu našla důvtipné a různorodé prostředky. Během obranného předvádění mohou zvířata zvětšit svou velikost roztáhnutím křídel, načepýřením peří, naježením srsti nebo vzpříčením trnů, postavením se na zadní, nabíráním vzduchu nebo vody k nafouknutí tělesného objemu. Mohou předvést zářivé skvrny nebo demonstrovat své zbraně vyceněním zubů, předváděním parohů, rytím kopyt, bitím se hlasitě do prsou nebo tlučením křídly, rychlým máváním ocasu, vrčením, pískáním, pliváním. Lidé se chovají podobně. Stačí se podívat na vývoj vojenských uniforem. Široká ramena nebo objemné čepice jsou důmyslné a efektivní postupy ze zvířecí říše. V současnosti spousty skupin mladých lidí, leckdy ani ne tak mladých, přejímají estetiku násilí - tetování, vyholené vlasy, vojenské boty - aby naháněly strach.

V jedné japonské básni, kterou už jsem mnohokrát citoval, se válečník před odchodem do boje něžně loučí se svou manželkou: „Vstaň, má ženo! Už je čas. Zapíchni svou dlouhou jehlu do polštáře, který vyšíváš, a dones mi mé zbraně!“ Když ji uklidní a dá jí rady, jak se starat o zahradu, dodává: „Teď se třes a utíkej! Chci si nasadit strašlivý pohled, s kterým hodlám uvítat své protivníky.“ Vskutku, je výhodné vzbudit ve svých protivnících strach.

Masky japonských válečníků k tomuto účelu dobře sloužily. V podstatě téměř vždy má používání masek co do činění se strachem, i když někdy v poněkud komplikované formě. Jak uvádí Roger Caillois: „maska a strach, maska a panika, jsou vždy pospolu, tvoří nerozlučný pár. Člověk za touto druhou tváří schovává své extáze i své závratě, ale hlavně rys, který má společný se vším živým a se vším, co žít chce: strach. Maska je současně zobrazením strachu, obranou proti strachu a prostředkem k šíření strachu.“

Vzteklý člověk vyvolává v každodenním soužití bojácné a submisivní reakce u ostatních, jež se mu jeví velmi příhodné, a tím ho v jeho chování utvrzují. Slovní násilí je dalším využitím zastrášovacího mechanismu. I když si oběť uvědomuje, že verbální násilí nepřekročí své hranice a že vzteklý člověk začne svého činu litovat, jakmile ho vztek přejde. Nicméně ani to ve většině případů nezabrání spuštění vrozených mechanismů. Křik je násilím sám o sobě. Může vyvolat zuřivou reakci, poté může následovat hádka, spor nebo rvačka. Ale pokud se objeví strach, oběť se s největší pravděpodobností uchýlí k submisivnímu jednání a bude se snažit co nejvíce vyhnout situacím, které slovní násilí vyvolávají. Moc je tak nastolena.

Znovu otevřu svůj archiv strachu, archiv děsivých životních příběhů, které mi lidé posílají. Jeden z mých dopisovatelů vypráví: „Můj otec se vracíval z práce o půl třetí. Jakmile se zpozdil, rozhostila se doma úzkost. Byl to strach rozptýlený, napětí, které nás nutilo k mlčení. Moje matka, ve zbytečné snaze zbavit se úzkosti, se beze slova znovu a znovu chodila dívat na balkón, jestli otec nepřichází. Zaplavoval ji strach, protože se nemohla rozhodnout, bude-li lepší udržovat jídlo teplé, aby se otec nerozčílil, protože bude muset čekat, nebo jídlo nechat vychladnout, aby se nevysušilo, což by vyvolalo další hádku. Šířili jsme strach jeden na druhého. Nikdy však nešlo o fyzické násilí. Jen otcův křik, jeho bezdůvodně vzteklá gestikulace, jeho nepředvídatelná nedůtklivost. Jako děti jsme se snažily dostat se mu z dohledu. Naše matka byla jediná, kdo se nemohl schovat, nebo se k tomu neodvážila, a celý svůj život tak prožila ve strachu.“

Projevy vzteku jsou domácí formou nastolení teroru.

6. ZATARASENÍ ÚNIKOVÝCH CEST

Mnoho zvířat cítí paniku, jsou-li zavřená. Pocit, že jsou v pasti, vyvolá zběsilý úprk, při kterém se mohou zabít. Jak už jsme si řekli, naděje je protilékem strachu. Strach se oslabí, pokud oběť ví, že může utéci, nebo udělat něco, aby situaci dostala pod kontrolu. Dokonce i úzkost smrtelně nemocných pacientů se zmenší, pokud mohou učinit nějaká rozhodnutí. Pokud přestanou být, i když jen na pár minut, pouhým monitorovaným tělem. Přesvědčíme-li někoho, že nemá úniku, že nemůže udělat nic, aby se zbavil svého problému, že je špatné, ať už něco udělá nebo neudělá, otevřeme dveře panice nebo depresi. Obě možnosti jdou ruku v ruce, jak uvidíme později při rozboru zranitelné osobnosti. Beznaděj je mocný spojenec strachu. Martin Seligman je známý díky svým výzkumům „naučené bezmocnosti“. Jakmile zvíře nebo člověk dojde k přesvědčení, že ať udělá cokoli, nebude moci změnit tíživou situaci, ve které se nachází, nebo že jeho snaha může mít nepředvídatelné důsledky, přestane se snažit a stáhne se před realitou, jež je nad jeho síly, již nemá jak ovlivnit, a může tak sklouznout do deprese. Vše, co nás zahání do úzkých, vše, co svět činí nepředvídatelným nebo vše, co nás přesvědčí o nezvladatelnosti situace, budí strach. Descartes ve svém traktátu *Vášně duše* píše: „A poněvadž je hlavní příčinou strachu překvapení, nejlépe mu lze předejít tak, že budeme rozmyšlet věci předem a připravovat se na všechny události, kde by naše bázeň mohla ono překvapení vyvolat.“²

Existuje situace, která v mnoha lidech vzbuzuje obrovský pocit bezmoci. Vzniká, pokud obě řešení - něco udělat nebo neudělat - budou mít špatný dopad. Často se to stává u choulostivých osob. Představme si, že takový člověk má v práci nějaký problém. Pokud se ho někdo jiný zeptá, co se stalo, může tak vyprovokovat vzteklou odpověď: „Chceš mě snad kontrolovat?“ Ale pokud se nezeptá, odpověď může být taktéž nevrhá: „Vůbec tě nezajímá, co se mi děje!“ Taková situace může vyvolat silný pocit úzkosti. Také je příčinou mnohých výčitek svědomí. Pokud půjdu na mši, budu muset stát na křížích, které tvoří cihly. A to je špatné. Ale nejít na mši je také špatné. Není úniku.

Možnost kontroly a možnost předejít něčemu jsou dva velké protiléky. Pokud zmizí, vzroste naše zranitelnost. Michael Sandel uvádí dva druhy obav, které definují úzkostnou dobu, ve které dnes žijeme. „Jednou z obav je, že - jako jednotlivci nebo jako společnost - ztrácíme

² René Descartes, *Vášně duše*, překl. Ondřej Švec, Mladá fronta, Praha 2002, ISBN 80-204-0963-7, str. 154

kontrolu nad silami, které řídí náš život. Druhá vyplývá z pocitu, že od rodiny přes sousedství až po národ, se morální zdroje v našem okolí rozpadají. Tyto dvě obavy vysvětlují úzkost naší současnosti." V této kapitole jsem se zmínil o jedné z nich, ke druhé se dostanu později.

7. IZOLOVAT

Ve zvířecím světě se predátoři snaží izolovat svou kořist nebo vyhledávají kořist osamocenou. Ve skupině je síla. U lidských bytostí to platí taky, takže není divu, že všechny diktátorské režimy ruší svobodu shromažďování. Ve své teorii vztahových hodnot Judith Jordanová tvrdí, že statečnost není vnitřním rysem, ale vzniká až ve spojení s ostatními. „*As human beings we "encourage" one another.*” Povzbuzujeme jeden druhého. A zároveň, protože strach je nakažlivý, můžeme ho jeden druhému i předávat. V tom vidím velkou pravdu, i když z poněkud jiných důvodů, jak vysvětlím při probírání statečnosti ve dvou posledních kapitolách mé knihy.

Studie o domácím násilí ukazují, že jednou z taktik násilníka snažícího se ovládnout druhou osobu je izolovat ji, donutit ji přerušit vztahy s rodinou, znemožnit jakoukoli komunikaci s ostatními, donutit ji vzdát se všech možností podpory, které nabízí společnost a které by jí mohly pomoci. Tento proces většinou začíná kritikou rodiny oběti, zákazy návštěv, uzavřením doma, žárlivostí. Jednoduše řečeno: taktikami izolace. Jeden z neblahých mýtů o rodině, že mluvit o „rodinných tajemstvích“ je tabu, značně usnadňuje úspěch tohoto chování. Sama oběť nechce, aby se vědělo, co se děje. To samé se děje s incestem nebo sexuálním násilím. Tutlají se, protože jsou považovány za ponižující. „Špinavé prádlo se pere doma“ je přesvědčení, které bezcitnému člověku usnadňuje jeho snahy. Patricia Villavicenciová uvádí důvody, kvůli kterým ženy trpící domácím násilím nikoho neudají a předkládá nám tak děsivý katalog strachu: 1) Strach z potrestání. 2) Strach, že jim nikdo neuvěří. 3) Obavy, že je obviní, že si za vše mohou samy. 4) Stud a strach z viny. 5) Tendence oběti bagatelizovat situaci. 6) Pochybnosti o své schopnosti zvolit si partnera. Jsou i jiné motivy: strach ze změny, neschopnost poradit si, děti, a další druhy obav, k nimž se později vrátím. Strach postavit se čelem, strach z konfliktních situací, strach učinit rozhodnutí, strach přihlásit se o svá vlastní práva.

Doposud jsem probíral násilí na ženách. Ale existuje i násilí žen proti mužům, mnohem méně časté, které používá jiné metody zastrašování. Převážně je to vztek, výsměch nebo destruktivní kritika.

8. CITOVÍ MANIPULÁTOŘI

Někteří lidé mají neobyčejný talent manipulovat s city ostatních, jsou to umělci ve využívání slabostí svých blízkých. Zahánějí do úzkých s jemností. Stačí otázka, která začíná slovy: „Nejste náhodou jedním z těch, kteří...?“ a bezpochyby tak chtějí vyvíjet nátlak. Lichocení se může stát předstupněm ke studu. Během konverzace jedna osoba horlivě vychvaluje druhou - a ta se proto cítí v určitém citovém dluhu vůči první. Mluví, manipulátor, jí později připíše názor, který patří jemu a nikoliv vychvalovanému. Chce tak docílit, aby druhá osoba potvrdila jeho pohled na věc. Manipulovaný musí říct: „Ne, nemyslím si, co mi připisuješ,“ čímž se musí druhé osobě postavit dvakrát. Nejdříve tvrzením, že se spletla, a dále tím, že si bude muset změnit názor na něho samého. Jiní jsou zase velmi schopní ve vyvolávání neoprávněných pocitů viny nebo nebezpečného soucitu či závislosti milujícího. Anebo vysílají protichůdné signály - lásky a nelásky, přiblížení a vzdálení se - které oběť uvádějí ve zmatek. Dotyčný se pak bojí, že se splete, že bude nespravedlivý, že ublíží, a obavy být katem ho odsuzují stát se obětí. Každý svůdník či svůdnice je citový manipulátor.

Talent někoho zesměšnit je dalším efektivním způsobem zastrašování, protože strach z ostudy je velmi silný. Zesměšnit, uvést do rozpaků nebo ponížit jsou obávané tresty. A díky tomu, kdo má možnost je využít, stává se mocným.

9. OKULTNÍ SÍLY, TABU

Všichni, kdo ovládají okultní síly, kdo mají schopnosti očarovat, uhranout nebo vyvolávat duchy, byli vždy profesionály v zastrašování. Dějiny strachu by nám nabídly neuvěřitelné svědectví o nevyčerpatelných způsobech, jak se bát, jež lidská bytost má. Chvillemi by to bylo vyprávění tragické, chvílemi tragikomické. V 16. století se rozšířila fáma o „prokletí provázku“, na kterém čarodějové a čarodějnice během svatebního obřadu uvazovali uzal.

Následkem kouzla pak právě oddávaný pár zůstal neplodný. V 17. století, v určitých oblastech Francie, panika narostla do takové míry, že se snoubenci raději oddávali v noci, aby se o tom čarodějové nedozvěděli. A dokonce ještě roku 1679 J. B. Thiers, farář chartreské diecéze, ve svém *Pojednání o pověrách, jež se dotýkají všech svátostí (Traité des superstitions qui regardent les sacrements)* posbíral rozhodnutí z církevních koncilů a synodů, jež uzlování provázku odsuzují, a předložil na dvacet rad od vymítání démonů až po spolknutí slaměny. Zde jsou některé z nich:

„Nechat novomanžele úplně vysvléknout a manžel necht' políbí palec levé nohy manželky a manželka palec na levé noze manželově. Proděravět sud bílého vína, ze kterého se ještě nic neodlilo a první víno, které z něj vyjde, nechat protéct prstenem, jež manželka dostala ve svatební den. Vymočit se do klíčové dírky zámku kostela, v němž se vzali."

Hrůza ze strašidel, duchů ze zászvětí nebo temných sil v nás probouzí strach zděděný po předcích. Už samo akceptování existence okultních sil je mechanismus, který nás uvádí do strachu. Španělská média nás často informují o případech subsaharských imigrantů vydíraných hrozbou seslání kletby. Vytváří se tu hrůzný koloběh potvrzení, protože nevědomost a pověřčivost ve skutečnosti napomáhají strachu natolik, že se opravdu může vznesená kletba uskutečnit. Některá proroctví se naplní, protože se v ně věří. Existují záznamy o úmrtích brazilských indiánů hrůzou poté, co byli kouzelníkem odsouzeni a prokleti. V jiných případech se odsouzení uzdravili, když vzal kouzelník svou kletbu zpět. Ve slavném článku známého fyziologa W. B. Cannona nazvaného „Voodoo death" se tato úmrtí podrobně zkoumají. Mladý černoch snědl nedopatřením divokou slepici považovanou za tabu. Jakmile si po několika letech uvědomil svůj „zločin", popadl ho silný třas, zmocnila se ho obrovská hrůza a zemřel do čtyřiaadvaceti hodin. Jedna novozélandská domorodá žena snědla ovoce ze zakázaného místa a poté, co se dozvěděla, že se dopustila znesvěcení a urážky kouzelníka, zemřela. Cannon předpokládal, že smrt hrůzou je důsledkem dlouhodobého zúžení cév, které způsobí ischemické změny v kapilárách vnitřních orgánů s přechodem plazmy do intersticiálního prostoru a následným poklesem tlaku a dehydratací, podobně jako u hemoragického šoku. Dalším možným mechanismem smrti je sympatikem způsobené zúžení cév v oblasti ledvin (jak se udává i u akutního selhání ledvin). Podle Markse by příčinou úmrtí spojených s kletbami mohla být i vasovagální bradykardie.

V dějinách lidského strachu by rozhodně nemohla chybět bohatá fenomenologie zjevování duchů. Teolog Noël Taillepied ve svém *Traicté de l'apparition des esprits* některé přízraky popisuje s barvitě vykreslenými podrobnostmi: „Někdy se duch zjeví v domě, načež se psi vrhnou mezi nohy svého pána a nechtějí vylézt, jelikož se přízraků velmi bojí. Jindy někdo rozhází či shodí podušky z postele, usadí se na ni či pod ni, anebo chodí po pokoji. Byli viděni jakoby ohniví duchové lidí všeobecně známých a už dávno mrtvých, jak se procházejí nebo jedou na koni. Jindy lidé, již zahynuli v bitvě nebo v posteli, volají na své sluhy, kteří je znají po hlase. Mnohokrát byly v noci slyšeny kroky duchů, jejich pokašlávání a vzdechy. Když byli dotázáni, odpovídali, že jsou duchem toho či onoho.”

Vzpomínám, když jsem jako malý bydlíval v tajemném, ponurém domě v Toledu. Každým rokem jsme během listopadu v rodině dodržovali „Měsíc dušiček“. Bylo to velmi vzrušující. Usazení kolem stolu a chránění světlem lampičky, zatímco zbytek místnosti byl ponořen do přitímní, tudíž nechráněný. Moje milovaná teta Marie nám předčítala knížku, ve které bylo čtení na každý listopadový den. To nás mělo podnítit k modlitbám za duše v očistci, které už samy nemohly udělat nic, aby se vymanily ze své tíživé situace. Aby nás k tomu dospělí povzbudili, vyprávěli nám horory a historky o strašlivých zjeveních. Nejspíš už jsme v té době vyrostli z dětského strachu, protože si nevzpomínám, že by ve mně tato hrůzostrašná četba vyvolávala nějaké zvláštní obavy, přestože jsem cestou do svého pokoje musel projít dlouhými a tmavými chodbami. Nejspíš proto, že nám ukazovali také světlejší, každodenní momenty v očistci. Doporučovali nám, abychom duše pověřili buzením, až budeme muset ráno vstávat. Měly pověst, že vždy vše zodpovědně splní - a je jasné, že se člověk nemůže bát něčeho, co ho má ráno probudit. Je to sice otravné, to ano, ale děs to nenahání.

To všechno se zdá přeživším pozůstatkem (a co jiného je pověra, než pozůstatek) pradávného strachu z mrtvých. V primitivních společnostech jsou nebožtíci v určitém smyslu živí a musí se s nimi počítat, využívat jich a pokud je to možné, mít s nimi dobré sousedské vztahy. Thomas například popisuje následující zvyky: „Ve starém Řecku měla strašidla právo dlít po tři dny ve městě... Třetí den byli všichni duchové pozváni na návštěvu a pohoštění polévkou. Nakonec, když se předpokládalo, že byla jejich chuť ukojena, byli rozhodně vyzváni: „Milovaní duchové, najedli jste se, napili - a teď odejděte.”

Aby se určitým zesnulým zamezilo v návratu, mrzačí jim v Africe před pohřbením těla. Zlomí se jim například stehenní kost, utrhne ucho nebo usekne ruka. Kvůli ostudě nebo pro fyzickou nedostatečnost musí potom zůstat tam, kde jsou. Pokud zemře dobrý člověk, stačí pouze vypravít pohřeb, jenž ho bude hoden.

V Nové Guineji by vdovci nevyšli z domu bez pořádné hole, s kterou by se mohli bránit proti stínu nebožky. Polský etnolog L. Stomma zpracovával dokumenty své země z druhé poloviny 19. století. Analyzoval na pět set případů zemřelých, kteří se podle přesvědčení pozůstalých přeměnili na „démony“, to jest „zjevené“. Hitparáda duchů či spíše způsobů smrti, ze kterých nejčastěji tito duchové vycházejí, je následující: utopenci, děti nepokřtěné, potracené, zárodky, sebevrazi.

Boj osvícenství proti pověrčivosti byl zároveň bojem proti strachu. Zahájili ho již řeční filosofové, i když bez valného úspěchu.

10. STRACH Z AUTORIT

Lactantius to vyjádřil již před mnoha lety: *Religio et majestas et honor metu consistent*. Náboženství, majestát a čest spočívají ve strachu. Právě proto je třeba prostudovat vztah mezi autoritami, politickou mocí a náboženstvím, o což se pokusím v následujících řádcích. Prototypem autority je autorita patriarchální, z níž vzešel strach s velmi složitou strukturou. Ponechám stranou autoritu, která spočívala na tvrdých trestech, a budu se zabývat tou, jejíž základní osnovou je „bázeň vycházející z úcty“, jež se zakládá na vnímání autorit, a jíž se taktéž využívalo z náboženských důvodů. Biblická postava Boha - Otce v sobě obsahovala „bázeň Boží“ jako důležitý prvek, jenž přesahoval strach z trestu.

Respekt je vhodný postoj k autoritám. Španělský slovník *Diccionario de Covarrubias* jej definuje takto: „Jedná se o ohleduplnost a úctu k určité osobě, protože se snažíme neurazit ji. Respektovat. Mít v úctě. Dívat se s očima sklopenýma k zemi a se studem.“ Filozof a humanista J. L. Vives jej považoval za typ lásky „s určitou bází před velikostí druhého.“ Odtud pochází spousta protichůdností v patriarchálních vztazích, protože strach a láska k sobě vůbec nepasují. Nemůžeme milovat někoho, koho se bojíme. Bez pochyby můžeme vytvořit

silná pouta, jež mohou být za lásku zaměněna. Ale tento omyl může být pramenem mnoha nepříjemností. Ze závislostních vztahů mohou vyvstat silná pouta, ale těžko bychom je mohli mít za láskyplná.

Koncept „authority“ je vystavěn na mechanismu poslušnosti, a tím pádem na mechanismu moci. Tradičně je v opozici k donucení, protože se předpokládá, že se zakládá na osobní charakteristice určitého jedince. V takovém případě není respekt žádným problémem. Problémy vzniknou autoritou získanou díky společenskému postavení a statutu, aniž by byly doprovázeny osobními kvalitami. Aby se taková autorita posílila, používaly se během staletí různé postupy. Chránila se pomocí tabu. Nebo se jí připsala posvátná nedotknutelnost. Teorie podvojnosti těla - fyzického a posvátného - francouzských absolutistických panovníků, je případ vzbuzující pozornost. Přesvědčení, že autorita pochází od Boha, je v katolické teologii neustále živé. Tímto způsobem se vztah k autoritám přeměnil ve vztah náboženský nebo přinejmenším morální.

11. VYUŽITÍ STRACHU V POLITICE

Je-li strach jedním z prostředků moci, pak moc politická, jež je prapodstatou moci, by s ním měla umět zacházet. Tak tomu také bylo po dobu lidských dějin a jednou z velkých ctností demokracie je schopnost tento mechanismus nepoužívat. Tacitus byl pravděpodobně první, kdo systematicky a naprosto jasně prozkoumal převážně politickou úlohu strachu v císařském despotismu. Ukázal jeho mechanismy a účelnost v každodenní praxi vlády a v psychologii každého jednotlivce i davu.

Nedávno jsem se vrátil z Florencie, kam mě přivedl můj zájem o Machiavelliho. 15. století bylo ve Florencii vrcholem praktikování bezohledné politiky. Machiavelli byl jejím kritikem. Domníval se, že kníže má být obávaným i milovaným. Musí-li si vybrat, raději ať je tedy obávaný. „Lidé klidně ublíží tomu, koho milují, protože láska je morální závazek a ten pro svůj prospěch klidně poruší. Právě proto, že jsou špatní a slabí. Ale strach z trestu je přece jen drží na uzdě.“³ A dodává: stát se milovaným je těžké a nespolehlivé, stát se obávaným je naopak velmi snadné.

³ Niccolò Machiavelli: Vladař, Nakladatelství XYZ, Praha 2007, překl. Josef Hajný, ISBN 978-80-87021-73-6

Hobbes byl velkým obhájcem využívání strachu v politice. Podle něj se jedná o nejhlubší civilizující emoci. Strach vzešlý z rozumu je nejlepším základem občanského státu. Strach, který se na rozumu nezakládá, je teror, který lidi, na rozdíl od strachu prvního, rozděluje, místo aby je spojil. Pokud se lidé přestanou bát smrti, příliš velká jistota může vést k marnosti, pýše, domýšlivosti a sklonu uspokojit vlastní zájmy na úkor zájmů druhého. Všechny tyto faktory oslabují kolektivní dohodu jednoty a podřízenosti. To mi připomíná kmen Ifaluk, jenž obývá jeden korálový ostrov, kde je vystaven mimořádným silám přírody. Tento kmen, jak uvádí Catherine Lutzová, se nestydí vyjádřit svůj strach. Zbabělost jim připadá z morálního hlediska v pořádku. Člověk, který mluví o svém strachu - ať už jde o *rus* (panika, překvapení) nebo *metagu* (strach, úzkost) - jako by svým sousedům říkal: „Jsem neškodný, jsem dobrý člověk.“

Politici často využívali strachu k sjednocení nebo vyburcování nějakého národa. Strach a nenávisť jsou silná pojítka. Různá spiknutí, mocní nepřátelé, skutečné nebo fiktivní hrozby spojují velmi pevně. Navíc je znám nepsaný společenský zákon, podle něhož společnost žijící ve strachu touží po silné paži, jež by ji ochránila, a je svolná vyměnit svobodu za jistotu. Eleanor Rooseveltová vyprávěla, jak bolestně ji během jmenování jejího manžela prezidentem Spojených států zasáhlo, když během jeho projevu začal dav horlivě aplaudovat po prohlášení, že jako prezident bude ochoten požádat o výjimečnou moc, bude-li to potřeba. Poukazuje to, že strach otevírá dveře totalitě a že umění vyvolávat jej usnadňuje uplatňování politické moci.

Psycholog Kurt Goldstein, který zažil hitlerovskou dobu a kterého jsem poznal díky Merleau-Pontymu, napsal: „K zotročení lidí a ke zničení demokracie není lepšího prostředku než navodit v lidech pocit strachu. Jednou ze základních podpěr fašismu je strach.“ Zčásti se tento strach zakládá vždy na lži. Niklas Luhmann definuje moc jako „možnost upřít druhému informace“. Jak jsem již několikrát řekl, nevědomost je zdrojem obav a díky tomu usnadňuje uplatňování moci. Spinoza to výmluvně vyjádřil takto: „velkým tajemstvím zřízení monarchického“ - jinak řečeno ne demokratického (poznámka autora) - „a jeho největším zájmem jest udržovati poddané obelhané a pod rozlehlým jménem náboženství zamaskovati strach, jenž za cíl má přiměti je za své otroctví bojovati, jako by se o jejich vlastní spásu jednalo, aby nepovažovali za hanebnost, nýbrž právě naopak za nejvyšší čest, obětovati svou

krev i duši pro pýchu jednoho člověka. Naopak ve státě svobodném těžko bychom si představili nebo se dokonce učiniti pokusili o cosi pošetilejšího."

12. TERORISMUS

Terorismus je další způsob využití strachu k politickým účelům. Název pochází z jakobínské etapy Francouzské revoluce a byl to, v tomto případě, terorismus státní. Strach získal výmluvný, diskurzivní a nadrozumový hlas. Strach, který cítila oběť, se pokládal za znak viny. „Kdokoliv, kdo se v tomto momentu třese, je vinen," vyhlásil Robespierre a dodal: „*Mon cœur est exempte de crainte.*" A skutečně, terorista se vždy cítí neposkvrněný a v právu. Šířit strach se mu zdá ctností. Machiavelli doporučoval násilí ukrývat, jakobíni jej naopak chtěli ukazovat, uvést jej v oběh. Smrt se stala příkladem. Ale jakmile se jednou vpustil teror do politiky, nebylo jak jej zastavit. Přestal být výjimečným prostředkem v rukou nesmlouvavého pseudopráva a stal se běžným způsobem vlády, a zacházeje ještě dál, právem těch, kteří se cítili být odstrčeni od výhod společnosti. Účel světlí prostředky - přesvědčení, které hnízí v hlavě každého teroristy.

Ve Francii se započal zběsilý kult teroru. André Chénier řekl: „Některé civilizace zasvětily strachu chrámy a oltáře. My můžeme říci, že nikdy neměl strach opravdovější oltáře než ty, jež má v Paříži. Že nikdy nebyl uctíván propracovanějším kultem, celé město je jeho chrámem, všichni šlechticové se stali jeho velekněžími a den co den mu prokazují oběť svých myšlenek a svědomí."

Kromě velice mocného státního terorismu existuje také terorismus slabých, kdy se některá z menšin cítí poškozena a snaží se vnutit svůj pohled na věc nebo svá práva pomocí kriminálních činnů nebo dokonce zcela zaslepeného ničení. Využívají k tomu různé prostředky. Jedním z nich je přímé vydírání, jež ve společnosti vyvolá takovou úzkost, že pak sama tlačí na vládu, aby teroristům ustoupila. Druhý způsob je však ještě důvtipnější. Snaží se vyprovokovat stát, aby přijal opatření, která ho v očích společnosti zdiskreditují. Prvními průkopníky této strategie byli marxističtí revolucionáři v 19. století. Domnívali se, že pokud chybí masová podpora revoluce, mohlo by se jí dosáhnout pomocí plánovaného skrytého násilí, které by vyprovokovalo ústavní systém „stáhnout si buržoazní masku legality" a ukázat

se dělníkům a zemědělcům jako systém organizovaného násilí.

Úspěch pak nezávisí tolik na prvním útoku, ale spíše na schopnosti udržet narůstající spirálu, jež není kontrolována státními silami, ale naopak teroristy samými. Pokud mohou teroristi přinutit stát, aby se dopouštěl ukrutností, spousta lidí se k nim může připojit. Je to bezpochyby děsivé využití teroru.

13. NÁBOŽENSTVÍ A STRACH

Zdá se, že strach stojí na počátku náboženství, protože se v něm může zrcadlit nadzemský svět. V *Eposu o Gilgamešovi* má hrdina sen, ze kterého se probudí vyděšený. Zeptá se svého přítele Enkida, který ještě neusnul: „Proč jen jsem poděšen? Nešel snad bůh kolem?“⁴ Sumerové nazývali tajemné okamžiky, ve kterých se zjeví cosi posvátného, *melummu*, světlo, jež přitahuje i děsí. A v Bibli je psáno: „Počátek moudrosti je bát se Hospodina.“ *Radix sapientiae est timere Deum* (Sirachovec 1:20). Jednou z funkcí náboženství je zabezpečit záchranu. Před čím nám slibuje záchranu? Před strachem, bezmocí, smrtí, temnými silami, chaosem, marností. V mnoha náboženstvích Bůh figuruje jako úkryt. Žalm 91 to popisuje s patetickou výmluvností:

„Říkám o Hospodinu:

„Mé útočiště, má pevná tvrz

je můj Bůh, v nějž doufám.

Vysvobodí tě z osidla lovce,

ze zhoubného moru.

Přikryje tě svými perutěmi,

pod jeho křídly máš útočiště.“⁵

Dětská a roztomilá metafora kuřátka, které se ukrývá pod matčinými křídly. Náboženství pomáhá člověku překonávat tíživé emoce jako je úzkost, děs, absurdno. Davidovy žalmy jsou krásným vyjádřením pocitu opuštěnosti a náleží do bohatých dějin poezie:

⁴ Epos o Gilgamešovi, překl. Matouš, L., Mladá fronta, Praha 1997 ISBN 80-204-0281-0, str. 40

⁵ Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona, ekumenický překlad, Ústřední církevní nakladatelství, Praha 1979, Žalm, 91:2-4, str. 473

„Zachraň mě, můj Bože,
vody mi pronikly k duši!
V bahně hlubiny se topím,
není na čem stanout.
Odpověz mi, Hospodine,
vždyť tvé milosrdenství je dobrotivé,
pro své velké slitování shlédni na mne,
neskrývej tvář před svým služebníkem,
když se soužím, pospěš, odpověz mi.“⁶

My všichni bychom mohli zpívat žalm 22 a přáli bychom si přitom položit všechnu naši důvěru ve slitování boží:

„Nebud' mi vzdálen, blízko je soužení,
na pomoc nikoho nemám!“⁷

Toto je ta příjemnější polovina dějin náboženství. Druhá polovina je krvavější. Spousta lidí se pohoršuje, když říkám, že Bohu trvalo celá tisíciletí, než se stal dobrým. Já si to ale myslím nadále. První myšlenky božství jsou spojeny s mocí. Bůh je síla, která převyšuje moc člověka. Je to nejmocnější vládce a jeho obraz je vystavěn na nekonečném znásobení stávajících pozemských vládců, bytostí zlých a svévolných, kterým bylo nutno se podvolit a usmířit si je. Bohů se musíme bát. Abychom člověka svázali s bohy, není nic lepšího než strach. V tomto bodě byl Ježíš Kristus výjimkou, protože i přes stávající židovské zákonodárství, trval na myšlence, že Bůh je otcovský a dobrý. Strach byl nicméně mocným nástrojem morálních doktrín. Představy pekla a podrobné popisy věčného utrpení bývaly nejoblíbenějšími tématy církevních kázání. Marc Oraison ve svém článku „Peur et religion“ tvrdí, že návrat ke strachu je nebezpečí, jež v náboženském citění hrozí neustále.

Strach z věčného odsouzení vedl k děsivým představám, jichž se při kázáních beztrestně využívalo. Dokonce vznikla literatura teologického sadismu. Velký znalec emočních mechanismů, jakým byl Ignác z Loyoly, využil ve svých *Duchovních cvičeních*

⁶ ibid, Žalm 69: 2-3, 17-18, str. 451-2

⁷ ibid, Žalm 22:12, str. 412

představivosti, aby vyvolal zkormoucenost a pokání. Také strach z konce světa byl zručně využíván k napřimování chování. Roku 1513 otec František během adventního kázání ve florentské bazilice Svatého Kříže nabádá florentské občany, ať zanechají svých nesvářů, protože přichází msta: „Krev bude všude. Krev bude na ulicích, krev bude v řece; lidé budou brázdit vlny krve, jezera krve, řeky krve. V nebi pustili na svobodu dva milióny démonů, protože během těchto posledních osmnácti let se spáchalo mnohem více špatností než za předcházejících pět tisíciletí.“

Náboženství podněcovalo strach z poskvrnění, z potrestání, z viny. Není to tak dávno, co všechny knihy o náboženské psychologii neustále mluvily o lidech, kteří trpí „morálními skrupulemi“. Tížily je obavy, že se dopustí hříchu nebo že již zhřešili. *Skrupule* je strach dotknout se něčeho nečistého nebo se dopustit morálně špatného činu. Je to slovo se zajímavou historií. *Diccionario de Autoridades*, španělský výkladový slovník z poloviny 18. století, uvádí, že slovo *skrupule* znamená: „malé závažíčko, jehož váha odpovídá třetině drachmy nebo pětině unce, jehož používají lékárníci převážně k přípravě jedovatých nebo nebezpečných látek.“ Později začalo označovat člověka, který se příliš zabývá, byť i sebenepatrnější záležitostí, jež by se mu mohla jevit nebezpečná nebo špatná. C. Sica a kolektiv autorů v článku „Religiousness and obsessive-compulsive cognitions and symptoms in an Italian population“ (*Behaviour Research and Therapy*, 40, 2002) uvádějí, že lidé s vyšším stupněm náboženského cítění obsesivněji zdůrazňují důležitost myšlenek, kontrolu myšlenek, perfekcionismus a zodpovědnost než lidé, kteří jsou věřící méně. Se stejným jevem se setkali i další badatelé u náboženství zdůrazňujících pojem čistoty, kde se praktikuje mnoho rituálů, aby se zamezilo poskvrnění. Bonnie C. Zuckerová a Michelle G. Craskeová se pro změnu přímo zaměřily na frekvenci, s jakou náboženství považují za hříšné nejen činy, ale i myšlenky a přání.

14. VÝCHOVNÁ FUNKCE STRACHU

Dosud jsem se zabýval využíváním strachu jakýmkoli typem moci, bezprávím a zločiny, jež může vyvolat. Nyní se zaměřím na jiné využití strachu, ne tak drastické, nicméně stále problematické: strach ve výchově. Norbert Elias prostudoval civilizační procesy, tisíce komplikovaných cest, jimiž jsme postupně zjemnili naše zvyklosti, a došel k obdobnému

názoru jako Thomas Hobbes: „Žádná společnost nemůže existovat bez odvádění individuálních pudů a afektů, bez zcela přesné regulace individuálního chování. Žádné takové usměrňování se ale neobejde bez toho, aby na sebe lidé vzájemně vykonávali tlak, a každý tlak se u donucovaného mění v určitý strach. V jednom se nesmíme mýlit: neustálé vytváření a obnovování lidských strachů samotnými lidmi je nevyhnutelné a nezbytné tam, kde existuje nějaká forma lidského soužití, kde na sebe narážejí touhy a činy více lidí, ať je to v práci, v družné společnosti nebo v milostné hře.“⁸

Co je pravdy na tak pesimistickém tvrzení? Budeme se někdy moci oprostít od staletého rčení že „bez mučení není poučení“? Hans Jonas, renomovaný filosof v oblasti etiky, se domnívá, že je nutné opustit rozvratné utopie, nepachtit se za dosažením „nejvyššího dobra“, ale spíše se snažit vyhnout „nejvyššímu zlu“ a trvá na nezbytnosti „heuristiky strachu“, tedy hledání řešení problémů ohrožujících budoucnost lidstva. Zdá se mu, že žijeme v zábavném a bezstarostném městě, jež si neuvědomuje delikátnost své situace, a v němž je nezbytné probudit strach. Například skepse vůči klimatickým změnám může být příkladem této nezodpovědnosti. Je strach jedinou hybnou silou, která nás může zachránit? Existuje možnost, že by naděje - nezapomeňme, že je protilékem strachu - byla schopná mobilizovat lidstvo, jak se domníval podnětný Ernst Bloch?

Není jednoduché odpovědět na tyto otázky. Nikoho by ani nenapadlo zrušit trestní řád. Trestní řády mají lidi odradit spáchat trestný čin, k čemuž využívají strach. Z tohoto důvodu by tresty měly sloužit nejen jako prostředky odplaty, ale také by měly odstrašovat. Jean-Marie Carbasse ve své *Historii trestního práva a soudnictví (Histoire du droit pénal et de la justice criminelle)* cituje článek číslo 637 z *Nouvelle Coutume de Bretagne*, jenž říká, že „tresty budou vykonány bezprostředně na veřejných místech k vyděšení obyvatelstva.“ To byla oficiální doktrína mnoha vládců. *Terribilitá* jako právní prostředek. Kat je nezbytným pojítkem ve vztahu vládce a jeho poddaných. A dějiny nám ukazují, jak neúprosnými a děsuplnými se mohou výstražná a preventivní opatření stát. Ze starých způsobů trestu nám až vstávají vlasy hrůzou. Říká se, že Vilém Dobyvatel v 9. století rozhodl, řídě se tradicí svých předků, nahradit „příliš jemný“ trest smrti dvojitým a krutým zmrzačením: oslepením a vykleštěním odsouzeného. Michel Foucault ve své knize *Dohlížet a trestat* popisuje hrůzostrašný trest, ke kterému Ludvík XIV. odsoudil Roberta François Damiense za pokus o

⁸ Elias, N.: O procesu civilizace, překl. Pscheidtová, B., Argo, Praha 2007, str. 321, ISBN 978-80-7203-962-3

atentát: „Do míst, kde bylo jeho tělo trháno kleštěmi, bylo lito zároveň roztavené olovo, vroucí olej a poté bylo jeho tělo vlečeno a roztrháno tahem čtvera koní. Tento poslední úkon trval velmi dlouhou dobu, neboť koně, jichž bylo použito, nebyli navyklí tahati, takže bylo třeba namísto čtyř koní vzít šest; však ještě ani to nestačilo, bylo tedy nutné pro odtržení nohou toho nešťastníka přesekat mu nervy a přerežati klouby.”⁹ Tak o tom 1. dubna 1757 informoval *Gazette d'Amsterdam*. Neexistují logické ani psychologické důvody, aby se trestům postavily hranice ukrutnosti. Existují pouze důvody etické a je příhodné, aby to čtenář měl na paměti, protože to bude klíčové pro vyústění této knihy. Saint-Just, andělské svědomí jakobínského teroru, napsal: „Po čem touží ti, kteří nechtějí ctnost, a nechtějí ani teror?” Opravdu, jedním z důvodů oprávněnosti etiky je ochránit nás před terorem.

Když už jsme na to narazili, nevyhnu se problému, který trochu překračuje záměr této knížky. Můžeme se zříci trestu? Můžeme se vyvarovat využívání strachu k výchovným účelům? Je to skličující otázka, kterou nám pomůže vyřešit Spinoza: „posledním účelem státu,” uvádí ve svém *Traktátu theologicko-politickém*, „není panovati aniž občany strachem na uzdě držeti a je činiti poddanými jiných, nýbrž právě naopak každého zbavovati strachu, aby žil bezpečně, pokud jen možná, to jest, aby si co nejlépe zachoval své přirozené právo, žítí beze škody vlastní i cizí. Cílem a účelem státu jest tedy vskutku svoboda.”¹⁰ Nepopírá účinnost strachu, ale domnívá se, že se jedná o účinnost pofiderní. Potlačuje zlo zlem. Pomáhá upevňovat morální představu, v jejímž světle se člověk jeví jako nezměnitelně zlý, jako nereformovatelná *massa damnata*. Pro Spinozu je strach špatný, protože anuluje tvořivou sílu člověka, sílu, jež vede k dobru.

Výchova se odlišuje od moci, protože ačkoliv se snaží řídit chování vzdělávaného, nedělá to s cílem podmanit si ho, ale naopak osvobodit ho. Musí se vždy jednat o výchovu ke svobodě.

⁹ Foucault, M.: *Dohlížet a trestat*, překl. Pelikán Č., Dauphin, Praha 2000, ISBN 80-86019-96-9, str. 33

¹⁰ Spinoza, B.: *Traktát theologicko-politický*, překl. Hruša, J., Nakladatelství Tribuna, Praha 1922, str. 351-2

3. KOMENTÁŘ PŘEKLADU

V následující části své práce předložím nejprve překladatelskou analýzu originálního textu, jež je nezbytná ke správnému pochopení předlohy a k výběru vhodné překladatelské metody. Opírat se při tom budu o publikace Jany Králové *Vybrané problémy španělské stylistiky na pozadí češtiny*¹¹ a Marie Čechové *Současná stylistika*.¹² Při následném popisu zvolené metody a použitých překladatelských postupů budu vycházet převážně z prací Jiřího Levého¹³ a Antona Popoviče¹⁴.

3.1. ANALÝZA ORIGINÁLNÍHO TEXTU

3.1.1. STYLOTVORNÉ FAKTORY OBJEKTIVNÍ

3.1.1.1. FORMA, RÁZ, PŘIPRAVENOST A KÓD KOMUNIKÁTU

Kniha *Anatomía del miedo. Un tratado sobre la valentía* vyšla v roce 2007 v nakladatelství Anagrama jako dvacátá čtvrtá publikace José Antonia Mariny. Jedná se o text psaný a veřejný. Míra připravenosti je vysoká, kompozice textu je důmyslně vystavěná, hojně se zde vyskytuje textová deixe (anaforická i kataforická), text je protkán citacemi a odkazy na poznatky jiných autorů. Jazykový kód komunikátu je prestižní, lexikem i syntaxí se blíží spíše populárně-naučnému textu, autor si zakládá na jasném a srozumitelném vyjádření myšlenek. V textu se zároveň objevují prvky hovorové (*van a lo suyo*), expresivní vyjádření (*poderosísimo*), cizojazyčné termíny (*bullying*, *terribilitá*) nebo metafory (*ponerle puertas*).

3.1.1.2. SITUAČNÍ KONTEXT, TÉMA A ZÁKLADNÍ FUNKCE KOMUNIKÁTU

Tématem celé knihy je fenomén strachu nahlížený z různých úhlů pohledu a statečnost, jež podle autora odlišuje lidskou bytost od zbytku zvířecí říše. Jedná se tedy spíše o nadčasové

¹¹ Králová, J.: *Vybrané problémy španělské stylistiky na pozadí češtiny*, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2012, ISBN 978-80-7308-404-2

¹² Čechová, M a kol., *Současná stylistika*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008, ISBN 978-80-7106-961

¹³ Levý, J.: *Umění překladu*, Nakladatelství a vydavatelství Ivo Železný, Praha 1998, ISBN 80-237-3539-X

¹⁴ Popovič, A.: *Teória umeleckého prekladu*, Tartan, Bratislava 1974

téma, které není vázáno na určitou situaci. Základní funkcí komunikátu je funkce persuasivní, autor prezentuje svůj specifický pohled na dané téma, jež má podle něj navíc zásadní význam pro lidskou společnost. Je zde zastoupena také funkce informativní, která nám osvětluje mechanismy, příčiny i důsledky strachu, a funkce estetická, jež má za cíl působit na čtenářovy emoce.

3.1.1.3. FUNKČNÍ STYL, SLOHOVÝ POSTUP A ADRESÁT KOMUNIKÁTU

V textu je hojně zastoupen slohový postup úvahový, výkladový a vyprávěcí. Funkční styl komunikátu je esejistický. Hlavní charakteristikou esejistického stylu je prolínání stylu odborného (v daném případě populárně-naučného) se stylem uměleckým. V komunikátu se vyskytují odborné termíny, odkazy na práce a poznatky jiných autorů, není však doplněn poznámkovým aparátem či bibliografií. Výrazná je zde subjektivita autora, která se projevuje jak ve výstavbě textu, tak na lexikální úrovni nebo v neotřelém pohledu na danou tematiku.

Předpokládaným cílovým čtenářem je člověk se všeobecným kulturním přehledem, zájmem o filozofii, psychologii i literaturu. Autor se v průběhu knihy obrací k adresátovi různými formami, v některých případech používá inkluzivní plurál (*como hemos visto*), jindy oslovuje vykáním jednotného čísla. Mnohdy také vtahuje adresáta přímo do děje (*¿Qué haría usted en su caso?, Póngase el lector en el lugar de...*).

3.1.2. SUBJEKTIVNÍ FAKTORY

3.1.2.1. AUTOR KOMUNIKÁTU

Španělský filozof, esejista a pedagog José Antonio Marina se narodil v Toledu roku 1939. Své bádání zaměřuje na studium etiky, lidské inteligence a kreativity. Je zastáncem praktické filozofie: „...*un sistema filosófico ha de corroborarse en su capacidad de cambiar la realidad. Por eso debe desembocar en proyectos prácticos (...)*“¹⁵

¹⁵ <http://www.joseantoniomarina.net/pensamiento-de-jose-antonio-marina/>; 15.5.2013

Za své eseje a knihy obdržel několik cen a jak sám dodává: „*He escrito muchos libros, tal vez demasiados, y sobre demasiados temas. Pero los considero fragmentos de un sistema. Cada libro, artículo o proyecto es como la isla de un archipiélago.*”¹⁶

Záměr celého autorova díla je prezentovat svou filozofii a na jejím základě pak uvést do praxe změny, jež by měly zásadním způsobem ovlivnit například přístup veřejnosti k výchově.

3.1.2.2. ZÁMĚR KOMUNIKÁTU

Kniha je velmi důmyslně vystavěna - autor nejdříve seznamuje se strachem, tedy s tím, co čtenář dobře zná - tento jev systematizuje, mapuje, kompletuje, nahlíží ze všech stran, protkává poznatky z psychologie, filozofie i etiky. Po celou dobu je však přítomen jako průvodce - hodnotí, polemizuje, zdůrazňuje určité okolnosti, dojíká, odlehčuje a vypráví osobní zkušenosti - jeho hlas je neustále slyšet. Pomocí kataforické deixe dává na vědomí, že k některým jevům se bude vracet v závěru knihy, o statečnosti samé se však v prvních třech čtvrtinách knížky zmiňuje jen velmi výjimečně. Z toho můžeme vyvodit, že má s největší pravděpodobností zájem představit svou teorii i lidem, kteří by se o ni sami od sebe nejspíše nezajímali. A že je taktéž dobrým vypravěčem ovládajícím umění práce s pointou.

3.1.2.2.1. PŘEKLÁDANÁ KAPITOLA

Jak jsem se již zmínila v úvodu, překládaná kapitola má v knize stěžejní význam, právě proto, že je protipólem statečnosti. Autor důležitost probíraného dává najevo jak implicitně na samém počátku kapitoly, kde se podivuje nad tím, že se odborníci tématu využívání strachu nevěnují více, tak explicitně v poslední podkapitole, kdy při probírání trestů upozorňuje: „... *a je příhodné, aby to čtenář měl na paměti, protože to bude klíčové pro vyústění této knihy.*”

Není bez zajímavosti, že se *El deseo de intimidar* probírá v podstatě hned jako druhá kapitola knihy. Očekávali bychom, že se velmi emotivní kapitola o využívání (a zneužívání) strachu objeví spíše těsně před kapitolami závěrečnými. Zdá se však, že se v kompozici skrývá

¹⁶ <http://www.joseantoniomarina.net/pensamiento-de-jose-antonio-marina/>; 15.5.2013

autorův persuzivní záměr: emoce a otázky vzešlé ze čtení právě této, emocemi nabitě kapitoly bude mít čtenář v povědomí už po celý zbytek rozebírání strachu, aby pak mohl postupně dozrát a dospět až k závěrečným dvěma kapitolám o fenoménu statečnosti.

3.2. METODA PŘEKLADU

Při výběru metody překladu jsem, mimo výše popsanou analýzu původního textu, přihlédla také k situaci v cílové kultuře. Zvážila jsem okolnosti zadání překladu, profil předpokládaného cílového čtenáře a jeho povědomí o dané problematice, a také konvence vázající se k esejistickému stylu v cílové kultuře včetně současného stavu původní české esejistické tvorby.

Na základě těchto okolností jsem se rozhodla vytvořit funkčně adekvátní překlad, který zachová informativní funkci původního textu, jeho srozumitelnost i jasnost, bude působit koherentně v kontextu české literatury a zároveň bude dbát na zachování estetické funkce a subjektivity autorského stylu.

3.2.1. HLAVNÍ PROBLÉMY PŘEKLADU

Hlavním problémem překladu je právě charakteristika esejistického stylu jako stylu na pomezí stylu odborného a uměleckého. Jako styl odborný by měl odpovídat určitým konvencím domácí tvorby a jako styl umělecký by měl odrážet a zachovávat subjektivitu autora. Není také vždy snadné oddělit právě subjektivitu autora, jako jednotlivce, od běžného stylu či konvencí výchozí kultury, které, ač od cílové kultury mohou být odlišné, na čtenáře výchozího textu působí konvenčně, nepříznakově.

Další problematickou stránkou překládaného komunikátu byla jeho vysoká intertextovost a s ní spojená mnohotematicnost, jež byly náročné zejména na organizaci práce, zaměření se na cíl i na určitou poctivost a důslednost při práci s terminologií.

3.2.1.1. INTERTEXTOVOST

Jak již bylo řečeno výše, intertextovost byla velmi výrazným prvkem původního textu a bylo tudíž nutno zaujmout jednotný postup v rámci celého překladu. V návaznosti předkládám přijatá řešení.

3.2.1.1.1. PŘÍMÉ CITÁTY

V překládaném úseku se nacházelo mnoho přímých citátů různé délky a pocházejících z různých zdrojů. Vždy jsem se snažila ověřit, je-li citovaný autor přeložen i do českého jazyka a citát se snažila vyhledat. V originálním textu však často není uveden přesný zdroj, což mne mnohdy zavedlo na scestí. Podařilo-li se mi citát dohledat, uvádím zdroj vždy v poznámce pod čarou.

Pokud jsem překládala citovaný úsek sama, měla jsem vždy na paměti, že obzvláště beletristické citáty zde plní funkci estetickou. Snažila jsem se podle rázu citátu zachovat v textu dramaticnost, případně zohlednit stáří citátu, nebo nezatěžovat knižními výrazy úryvky ze soukromých dopisů apod.

Specifická situace nastala při citování biblických pasáží. Španělsko je převážně katolická země, dá se tedy předpokládat, že autor citoval katolické vydání Bible. V českém prostředí je však známější překlad ekumenický, a to i mezi katolíky.¹⁷ Při porovnání s překladem katolickým navíc ekumenický lépe odpovídal španělskému textu, viz následující ukázka:

<i>Di al Señor: «Refugio mío, alcázar mío, Dios mío, confío en ti.» Que él te libraré de la red del cazador; de la peste funesta, te cubrirá con sus plumas, te refugiara bajo sus alas.</i>	<i>Říkám o Hospodinu: „Mé útočiště, má pevná tvrz je můj Bůh, v nějž doufám. Vysvobodí tě z osidla lovce, ze zhoubného moru. Přikryje tě svými perutěmi, pod jeho křídly máš útočiště.“ (Český ekumenický překlad)</i>	<i>a říká Jahvovi: Mé útočiště, má pevnosti, můj Bože, na něhož spoléhám! To on tě vyproští ze sítě ptáčníka, jenž příčinnivě ničí; přikryje tě svými křídly, máš útočiště pod jeho perutěmi. (Jeruzalémská bible)</i>
---	---	--

¹⁷ <http://www.christnet.cz/magazin/clanek.asp?clanek=2657>; 29.5.2013

Další problém nastal s veršem *Radix sapientiae est timere Deum*, u něhož autor jako zdroj uvádí biblickou knihu Sírachovec 18:19 (*Eclesiástico, 18, 19*), ta se však v českém ekumenickém překladu z roku 1979 nevyskytuje. V katolickém překladu (takzvané *Jeruzalémské bibli*) jsem našla obdobný verš pouze v první kapitole knihy a rozhodla se tudíž upravit zdroj v cílovém textu na Sírachovec 1:20.

3.2.1.1.2. NÁZVY A VLASTNÍ JMÉNA

Ponechala jsem beze změny grafické odlišení používané autorem pro názvy knih a článků - kurzíva pro knihy, uvozovky bez kurzívy pro články. Pokud autor uváděl v původním textu jméno publikace pouze ve francouzštině nebo angličtině, učinila jsem tak taktéž. Pro převod názvů ve španělštině jsem volila dvě metody - u děl, která byla přeložená do češtiny uvádím pouze český název, u ostatních uvádím v závorce za českým názvem název v původním jazyce díla (uváděl-li autor jméno ve španělštině, ale dílo bylo původně cizojazyčné, původní název jsem si nejprve vyhledala).

*Jean-Marie Carbasse, en su **Historia del Derecho Penal**, cita (...)*

*Jean-Marie Carbasse ve své **Historii trestního práva a soudnictví (Histoire du droit pénal et de la justice criminelle)** cituje (...)*

Jiný postup jsem zvolila u slovníků, kde jsem se rozhodla pro **specifikaci** a před španělský název slovníku jsem pouze doplnila slova „španělský slovník“ nebo „slovník“. V jednom případě jsem specifikaci ještě rozšířila o údaj o stáří slovníku, protože se citovaná pasáž týkala dnes již nepoužívaného významu slova:

*Según el Diccionario de Autoridades, **escrúpulo** es (...)*

*Diccionario de Autoridades, **španělský výkladový slovník z poloviny 18. století**, uvádí, že slovo **skrupule** znamená: (...)*

V případě několika vlastních jmen jsem použila jejich počestěné verze (*Machiavelli, Tacitus, Ludvík XIV., Vilém Dobývateľ; Londýn, Osvětím, Nová Guinea*), ženská příjmení jsem přechylovala (např. *Judith Jordanová, G. Sullivanová*). Respektovala jsem, uvádí-li autor křestní jména celá, nebo pouze jejich iniciály. V několika případech autor udává jen příjmení citovaného - v případě španělského humanisty a filozofa Juana Luise Vivese, který českému čtenáři pravděpodobně není znám, jsem přistoupila ke specifikaci:

Vives lo considera un tipo de amor «con algún temor hacia la grandeza del otro».

Filozof a humanista J. L. Vives jej považoval za typ lásky „s určitou bází před velikostí druhého.“

U tak známých autorů jako je Hobbes a Spinoza jsem však specifikaci nepokládala za nutnou. Ve zbylých dvou případech (Marks a Thomas) se jednalo o poměrně častá příjmení a sama jsem si bohužel nebyla jistá, koho měl autor přesně na mysli.

Psaní velkých písmen vlastních jmen jsem přizpůsobila českému pravopisu (*Rudá armáda, kmen Ifaluk, osvícenství*). Ověřila jsem si také skloňování přejatých cizích jmen osobních i zeměpisných (*Françoise Damiense, v Nové Guineji, do Managuy, v Hondarribii*).

3.2.1.1.3. TERMINOLOGIE

V případě odborné terminologie bylo nutné ověřovat si adekvátní české výrazy v odborné literatuře, na internetu nebo konzultacemi. Nejobtížnější byl překlad pasáže s lékařskou tematikou, kdy jsem musela požádat o pomoc MUDr. Barboru Kratochvílovou. Tato pasáž v cílovém komunikátu působí oproti zbylému textu bohužel velmi odborně, obsahuje mnoho latinských výrazů, kterým bych se mohla vyhnout pouze víceslovnými opisy a text by se tím natáhl. Nicméně i v původní verzi tento úsek poněkud vybočuje, je z něj patrné, že se autor v lékařském oboru zdaleka nepohybuje tak zlehka jako v oborech ostatních.

3.2.2. ČLENĚNÍ TEXTU, GRAFICKÉ PROSTŘEDKY, INTERPUNKCE

Zachovala jsem členění textu na podkapitoly, ponechávám také jejich číslování arabskými číslicemi. K rozdělení odstavce jsem přistoupila pouze jednou, kdy na začátku jedenácté kapitoly byl v rámci jednoho odstavce příliš příkrý předěl mezi dvěma tematickými celky.

Na syntaktické rovině jsem do členění textu zasahovala poměrně často. Jednalo se například o rozdělení souvětí do dvou samostatných vět:

*Incluso la angustia de los pacientes terminales se aminora si pueden tomar algunas decisiones, **si dejan** de ser, aunque sea por unos minutos, un cuerpo monitorizado.*

*Dokonce i úzkost smrtelně nemocných pacientů se zmenší, pokud mohou učinit nějaká rozhodnutí. **Pokud** přestanou být, i když jen na pár minut, pouhým monitorovaným tělem.*

nebo odstranění vět vedlejších:

*(...) al que Luis XIV condenó a Robert François Damiens **quien había atentado contra su vida.***

*(...) ke kterému Ludvík XIV. odsoudil Roberta Françoise Damiense **za pokus o atentát.***

Větnou interpunkci jsem přizpůsobila českému úzu. Rozdíly se objevily hlavně v použití rozdělovacích čárek v souvětích,

*Primo Levi ha contado **que** los supervivientes de Auschwitz no manifestaban alegría **cuando** el ejército rojo liberó el campo.*

*Primo Levi vyprávěl, že vězni, kteří přežili Osvětim, **neprojevovali** při osvobození tábora Rudou armádou žádnou radost.*

či v mírně rozdílných konvencích použití pomlček, středníku nebo dvojtečky:

*Es la acción o palabras con que se intenta infundir miedo a otra **persona: el modo** de dar a entender (...)*

*Jedná se o čin nebo slova, která mají za cíl navodit u druhé osoby **strach; způsob**, kterým se dává na vědomí (...)*

*Intenta conseguir que la otra persona ponga en práctica una de las conductas ancestrales para huir del **miedo: la** sumisión.*

*Snaží se tak druhou osobu dohnat k prastaré metodě, jak se zbavit **strachu** - k podvolení se.*

několik vět či delších citátů jsem, na rozdíl od původního textu, dala do uvozovek.

(...) una respuesta airada: ¿Es que quieres fiscalizarme? Pero si no pregunta, la respuesta puede ser también airada: ¡No te interesa nada de lo que me pasa!

(...) vzteklou odpověď: „Chceš mě snad kontrolovat?“ Ale pokud se nezeptá, odpověď může být taktéž nevrlá: „Vůbec tě nezajímá, co se mi děje!“

V souladu s prototextem ponechávám cizojazyčné termíny psané kurzívou, výjimkou je slovo *hit parade*, „*hitparáda*“, které je v českém kontextu již zcela zautomatizováno. Otázkou bylo jak naložit s psaním velkých písmen, jež mají vyjadřovat postoj autora k danému jevu. Rozhodla jsem se zachovat velká písmena ve slovech *Bible*, *Otec*, *Bůh* (ale *bohy*, *Boží* i *boží* - v závislosti na daném kontextu):

La figura bíblica de Dios como Padre incluía el «temor de Dios» como un elemento importante (...)

*Biblická postava Boha - Otce v sobě obsahovala „bázeň **Boží**“ jako důležitý prvek (...)*
- zde „bázeň Boží“ chápána jako bázeň před oním jediným a všemohoucím Bohem, autor v této pasáži navíc hovoří o samém prvopočátku této bázně a i v českém jazyce by tento jev mohlo velké písmeno odrážet.

*(...)y desearíamos poder hacerlo poniendo nuestra confianza en la ternura de un **dios** (...)*

*(...) a přáli bychom si přitom položit všechnu naši důvěru ve slitování **boží** (...)* -
v tomto případě „boží“ jako běžné adjektivum vyjadřující vlastnost („božské“)

Naopak jsem odstranila velké písmeno ve slově *stát*. Po delším váhání jsem se rozhodla oproti autorovi změnit i zápis slov *strach* a *teror* v pasáži o Francouzské revoluci. Chápu zde použití velkých písmen jako rétorickou figuru, kterou není v převodu do češtiny nutné zachovávat, byť se jedná o mírné výrazové zeslabení. Mezi slova zvýrazněných uvozovkami jsem přidala i slovní spojení „*příliš jemný*“:

*(...) decidió reemplazar la pena de muerte, **demasiado suave**, por una doble y atroz mutilación (...)*

*(...) rozhodl (...) nahradit „**příliš jemný**“ trest smrti dvojitym a krutým zmrzačením (...)*

3.2.3. POUŽITÉ PŘEKLADATELSKÉ POSTUPY

3.2.3.1. SPECIFIKACE, INTELEKTUALIZACE

Vzhledem k tomu, že povědomí o psychologii, filozofii či humanitních vědách všeobecně se ve výchozí ani cílové kultuře příliš neliší, nebylo text nutno opatřovat vysvětlivkami. V textu se téměř nevyskytují španělské reálie, ke specifikaci jsem, mimo již výše zmiňovaných případů, přistoupila jen několikrát:

Durante años, ETA ha estado chantajeando a mucha gente.

Teroristická organizace ETA po mnoho let vydírala spoustu lidí.

La prensa nos informa con frecuencia de casos de inmigrantes subsaharianos (...)

Španělská média nás často informují o případech subsaharských imigrantů (...)

Během překladu jsem přistoupila také k intelektualizaci:

En una conversación, una persona elogia encendidamente a otra -que por esa razón se siente de alguna manera en deuda afectiva con ella- y, a continuación, le atribuye una opinión (...)

*Během konverzace jedna osoba horlivě vychvaluje druhou - a ta se proto cítí v určitém citovém dluhu vůči první. **Mluvčí, manipulátor, jí** později připíše názor (...)*

3.2.3.2. TRANSPOZICE, MODULACE

Velmi častým překladatelským postupem v překladu byla **transpozice**, a to jak slovnědruhovává, kdy jsem například podstatné jméno změnila na sloveso:

*La furia, un sentimiento, se expresa con gestos que pretenden amedrentar a otro, y que son entendidos sin **aprendizaje** previo.*

*Vztek je pocit projevující se děsivou gestikulací, které rozumíme, aniž bychom se tomu museli **učit**.*

nebo sloveso v přídavné jméno:

***Molestan**, desde luego, pero no atemorizan.*

*Je to sice **otravné**, to ano, ale děs to nenahání.*

tak i větnědruhovové (ve vybraném příkladě se souvětí souřadné stává souvětím podřadným):

*Póngase el lector en el lugar de una persona que recibe una carta reclamándole el pago de una cantidad y **amenazándole en caso contrario con matarle a él** (...)*

*Zkuste se vžít do situace člověka, který obdrží dopis, ve kterém se požaduje zaplacení určitého obnosu s pohrůzkou, že v **opačném případě zabijí jeho**, (...)*

Dále jsem v překladu často použila **modulaci**, například:

*El grupo es la **gran defensa**.*

*Ve skupině je **síla**.*

*Ésta es la **gran corrupción**.*

*A to je **velmi nespravedlivé**.*

3.2.3.3. NEUTRALIZACE, KOMPENZACE

Několikrát jsem v textu přistoupila k **neutralizaci**:

*(...) y eso es lo que **voy a hacer** a continuación.*

*(...) o což **se pokusím** v následujících řádcích.*

*Pero, una vez admitido el Terror en la sociedad política, no hubo forma de **ponerle puertas**.*

*Ale jakmile se jednou vpustil teror do politiky, nebylo **jak jej zastavit**.*

vzniklé zeslabení výrazu jsem se pak snažila **kompenzovat**, v případě metaforických vyjádření například vložení metafory na jiné místo v textu:

*Ambas cosas **están relacionadas**, como veremos al tratar de la personalidad vulnerable.*

*Obě možnosti **jdou ruku v ruce**, jak uvidíme později při rozboru zranitelné osobnosti.*

*(...) el miedo **facilita** la tentación totalitaria (...)*

*(...) že strach může **otv**írat **dveře** totalitě (...)*

nebo u vyjádření expresivních:

*En el siglo XVI hubo una **psicosis colectiva** sobre el «maleficio de la cuerda», que realizaban brujos y brujas anudando una cuerda durante la cremonia del matrimonio. (...) En el siglo XVII, en ciertas zonas de Francia, el **miedo** llegó a ser tan grande que los novios se casabana de noche (...).*

*V 16. století se rozšířila **fáma** o „prokletí provázku“, na kterém čarodějové a čarodějnice během svatebního obřadu uvazovali uzel. (...) V 17. století, v určitých oblastech Francie, **panika** narostla do takové míry, že se snoubenci raději nechávali oddávat v noci (...).*

U předcházejícího příkladu bych se ráda zastavila. Termín *psicosis colectiva* v tomto kontextu nechápu v jeho doslovném odborném významu, ale naopak jako hovorové, expresivní vyjádření autorova postoje. Silné **zeslabení expresivity**, ke kterému jsem tímto přistoupila, se snažím alespoň částečně kompenzovat v následující větě, kdy termín *miedo* nahrazuji termínem *panika*.

3.2.3.4. GENERALIZACE, VÝPŮSTKA

V překladu došlo v jednom případě také k obsáhlejší **výpůstce**, kdy čeština používá odborný termín *aposematický* odvozený od jiného základu (*apo* - pryč, *séma* - znamení) než termín, který udává autor («*deimático*» - *del griego «asustar»*), protože však v tomto případě autorovi více než na etymologii záleží přímo na slově *asustar*, nahrazuji původní vsuvku pouze českým synonymem odborného výrazu *aposematický* - *odstrašující*:

*Jsou to „aposematické“, **odstrašující** projevy, které v predátoru vyvolají pochybnosti.*

*Son demostraciones «deimáticas» (**palabra derivada del griego «asustar»**), que*

provocan dudas al predador.

Další výpůstka byla menšího rozsahu, jednalo se pouze o vypuštění zopakování jména autorky, se kterou autor polemizuje. V českém prostředí by to mohlo působit poněkud nezdvořile:

*Esto es profundamente verdadero, aunque por razones diferentes a **las que dice Jordan**, como explicaré en los dos últimos capítulos del libro, al hablar del valor.*

V tom vidím velkou pravdu, i když z poněkud jiných důvodů, jak vysvětlím při probírání statečnosti ve dvou posledních kapitolách mé knihy.

Přistoupila jsem také ke **generalizaci**, ve vybraném případě nahrazením původního slova výrazem jemu nadřazeným:

*La **prensa** nos informa con frecuencia de casos de inmigrantes subsaharianos (...)*

*Španělská **média** nás často informují o případech subsaharských imigrantů (...)*

3.2.3.5. PŘEKLAD PŘÍSLOVÍ

V textu se vyskytlo několik přísloví a rčení, jejichž převod však většinou nečinil problémy:

Los trapos sucios se lavan en casa - Špinavé prádlo se pere doma

El fin justifica los medios - Účel světi prostředky

Jediným poněkud obtížnějším případem bylo přísloví „*la letra con sangre entra*“, které v češtině nemá přesný ekvivalent. Naše, jinak velmi výstižné, „*učení - mučení*“ odkazuje spíše na muka psychická, jež subjekt sám v sobě prožívá. Jiná česká přísloví odkazující k fyzickým trestům jako „*čím milejší syn, tím větší metlu viň*“ nebo „*ohýbaj ma mamko, dokud jsem já janko*“ se spíše vztahují na výchovu rodičovskou. Bylo by sice možné přísloví převést

opisem, rozhodla jsem se však pokusit se jej zachovat. Vrátila jsem se tedy k „učení - mučení“, které jsem se snažila výchozímu textu lépe přizpůsobit, např.: *co učí, to mučí; kdo učí, ten mučí; bez muky není nauky* (zde se přímo nabízelo „bez muky není výuky“ - nicméně slovo „výuka“ působí poněkud moderním dojmem a nehodí se do okolního kontextu). Z porady s rodinou nakonec vzešlo spásné řešení „bez mučení není poučení“, kde výraz „poučení“ již evokuje možnost nabytí vědomostí vnějším pokáráním nebo dokonce fyzickým trestem a zároveň toto spojení nepůsobí, dle mého dojmu, tak křečovitě jako některá výše navrhovaná řešení.

¿Podemos librarnos de la afirmación secular de que «la letra con sangre entra»?

Budeme se někdy moci oprostít od staletého rčení, že „bez mučení není poučení“?

4. ZÁVĚR

Cílem této práce bylo předložit funkčně adekvátní překlad kapitoly *El deseo de intimidar* z knihy *Anatomía del miedo. Un tratado sobre la valentía* španělského autora José Antonia Mariny a v následném odborném komentáři obhájit zvolenou metodu překladu včetně použitých překladatelských postupů.

Hlavními obtížemi v této práci se ukázaly být problémy spojené s esejistickým stylem původního textu, vysokou intertextovostí a s ní spojenou mnohotematičností komunikátu. Zároveň byla však práce na překladu velmi obohacující, ať již načítáním odborné literatury vztahující se k různým zajímavým tématům, nebo první zkušeností s prací na delším textu.

5. POUŽITÁ LITERATURA

Primární literatura

Marina, J. A.: *Anatomía del miedo. Un tratado sobre la valentía*, Editorial Anagrama, Barcelona 2007, ISBN 978-84-339-6250-8

Sekundární literatura

Encyklopedie, slovníky a jazykové příručky

Čechová, M. a kol., *Současná stylistika*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008, ISBN 978-80-7106-961

Dubský, J. a kol.: *Velký španělsko-český slovník*, I. a II. díl, Academia, Praha 1999, ISBN 80-200-0483-1

Ezquerro, M.A. a kol.: *Diccionario Actual de la Lengua Española*, Biblograf, Barcelona 1992, ISBN 84-7153-174-7

Haller, J. a kol.: *Český slovník věcný a synonymický*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1977

Hartl, P., Hartlová, H.: *Velký psychologický slovník*, Portál, Praha 2010, ISBN 978-80-7367-686-5

Karlík, P. a kol.: *Příruční mluvnice češtiny*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2003, ISBN 80-7106-134-4

Pala, K., Všianský, J.: *Slovník českých synonym*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1994, ISBN 80-7106-059-3

Pravidla českého pravopisu, Fin Publishing, Praha 2006, ISBN 80-86002-84-5

Teorie překladu a komparativní práce

Dubský, J.: *Capítulos de estilística funcional comparada*, Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1988

Hrdlička, M.: *Translatologický slovník*, MANDS, Ostrava 2002

Charvátová, A.: *Rétoričnost románských jazyků při překládání do češtiny*, in TOP IX/41, 1998, str. 8-9

Králová, J.: *Vybrané problémy španělské stylistiky na pozadí češtiny*, Univerzita Karlova v

Praze, Filozofická fakulta, 2012, ISBN 978-80-7308-404-2

Levý, J.: *Umění překladau*, Nakladatelství a vydavatelství Ivo Železný, Praha 1998, ISBN 80-237-3539-X

Popovič, A.: *Teória umeleckého prekladu*, Tartan, Bratislava 1974

Další použitá literatura

Bible. Český překlad Jeruzalémské bible, překl. Halas, F.X., Halasová, D., Karmelitánské nakladatelství, Praha 2010, ISBN 978-80-242-2900-3

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona, ekumenický překlad, Ústřední církevní nakladatelství, Praha 1979

Bittnerová, D.: *Česká přísloví*, Karolinum, Praha 2002, ISBN 80-7184-440-3

Caillois, R.: *Hry a lidé. Maska a závrat'*, překl. Vangeli N., Nakladatelství Studia Ypsilon, 1998, ISBN 80-902482-2-5

Descartes, R.: *Vášeň duše*, překl. Švec, O., Mladá fronta, Praha 2002, ISBN 80-204-0963-7

Elias, N.: *O procesu civilizace*, překl. Pscheidtová, B., Argo, Praha 2007, ISBN 978-80-7203-962-3

Epos o Gilgamešovi, překl. Matouš, L., Mladá fronta, Praha 1997, ISBN 80-204-0281-0

Foucault, M.: *Dohlížet a trestat*, překl. Pelikán, Č., Dauphin, Praha 2000, ISBN 80-86019-96-9

Chlumová, R.: *Česká esejistika v závěru 20. století*, diplomová práce, Praha 2002, vedoucí práce Josef Peterka

Jonas, H.: *Princip odpovědnosti*, překl. Bígl, Z., Horyna, B., Oikoymenh, Praha 1997, ISBN 80-86005-06-2

Křivohlavý, J.: *Konflikty mezi lidmi*, Portál, Praha 2002, ISBN 80-7178-642-X

Levi, P.: *Příměří*, překl. Hostovská, O., Nakladatelství Franze Kafky, Praha 2000, ISBN 80-85844-67-2,

Machiavelli, N.: *Vladař*, překl. Hajný, J., Nakladatelství XYZ, Praha 2007, ISBN 978-80-87021-73-6

Roosevelt, F. D.: *Za lepší svět. Projevy z let 1941-45*, překl. Noska, F., Vydavatelstvo Družstevní práce, Praha 1947

Spinoza, B.: *Rozprava politická*, překl. Hruša, J., Česká akademie věd a umění, Praha 1939

Spinoza, B.: *Traktát theologicko-politický*, překl. Hruša, J., Tribuna, Praha 1922

Tinková, D.: *Francouzská revoluce*, Triton, Praha 2008, ISBN 978-80-7387-138-3

Vágnerová, K. a kol.: *Minimalizace šikany. Praktické rady pro rodiče*, Portál, Praha 2009, ISBN 978-80-7367-611-7

Veselovský, Z.: *Chováme se jako zvířata?* Panorama, Praha 1992, ISBN 80-7038-240-6

Voňková, J.: *Vaše právo! První právní pomoc ženám, obětem domácího násilí*, proFem, České Budějovice 2012, ISBN 978-80-904564-0-2

Ostatní zdroje:

http://bvs.sld.cu/revistas/mie/vol9_4_10/mie04410.htm

http://ec.aciprensa.com/wiki/Concilios_Generales

http://elpais.com/diario/1993/05/27/cultura/738453603_850215.html

<http://www.anglie-info.estranky.cz/clanky/organy-statni-moci-a-spravy.html>

<http://www.czechlit.cz/literatura-po-r-1945/esejistika/>

http://www.geneze.info/pojmy/subdir/stare_ceske_jednotky.htm

<http://www.christnet.cz/magazin/clanek.asp?clanek=2657>

<http://www.joseantoniomarina.net>

<http://www.mojabiblia.sk/?tr=20&tr=25&tr=6&c=1&cv=0&a=Porovnaj>

<http://www.prirucka.ujc.cas.cz>

<http://www.rae.es>

<http://www.wikipedia.org>

http://www.zoologie.frasma.cz/Etologie/etologie_C.html

Přednášky *Kontr. lingvistika - stylistika*, přednášející J. Králová, rok 2010/2011

Přednášky *Teorie překladu*, přednášející Z. Jettmarová, rok 2010/2011